

ÍTÉLET PÁRBAJ ÁLTAL? AZ ISTENÍTÉLETI BAJVÍVÁS TYRION BÜNTETŐPERÉBEN

Absztrakt

Vajon van helye a jognak az irodalom világában? Szolgálhat-e értékes ismeretekkel egy irodalmi mű, vagy csak légből kapott fikciókként jelenik meg a jog világa a hosszú sorok közt? Tanulmányunk célja részben ennek a kérdésnek a megválaszolása. Emellett pedig rámutatunk arra, hogy a jog világa olyan színes példákön keresztül is kiválóan szemléltethető, mint a G. R. R. Martin Kardok vihara című fantasy regényében felvázolt büntetőper. Tanulmányunk ennek a büntetőpernek egy szeletét, az istenítéleti bajvívás megítélését és lefolytatását mutatja be a középkori magyar jogtörténeti források tükrében.

Kulcsszavak: istenítélet, bajvívás, bizonyítás, Trónok harca, Tyrion Lannister

BEVEZETÉS

Ahogy azt már a cikk címe is sejteti, kutatásunk tárgya eltér a szűk értelemben vett jogtörténeti, jogtudományi témáktól, hiszen már maga a vezérfonal is egy népszerű irodalmi példából kiragadott fikcióra épül. Ezzel a rendhagyó bemutatással pedig célunk nem más, mint annak a bebizonyítása, hogy a jog szépségei, – mint jelen esetben az istenítéleti bajvívások gyakorlati alkalmazása a középkori Magyarországon, illetve az egyes jogtörténeti intézmények áttekintése – egy ilyen különleges példán keresztül is kiválóan szemléltethetők, s felkelthetik az olvasók figyelmét, elmélyítheti ismereteiket. Emellett elsősorban munkánk során arra törekedtünk, hogy tudományos ismeretterjesztő jelleggel egy átfogó képet fessünk a jogtörténet rejtelméről könyvnyelven befogadhatóvá téve ezt az ismeretanyagot.¹

A kutatásunk alapjául szolgáló történetet a népszerű író, George R. R. Martin bestseller sorozatának (A tűz és a jég dala) harmadik kötetében (Kardok vihara) olvashatjuk, illetve az Trónok harca című filmsorozat negyedik évadában láthatjuk megfilmesítve. Martin művét alapvetően a keresztes háborúk, a százéves háború, valamint a rózsák háborúja inspirálták. Az amerikai író tehát elsősorban a 12-15. század között zajló angol kötődésű történelmi események ihlették meg, mely századok fejlettségi szintje és társadalmi viszonyai vissza is tükröződnek abban a fantasy világban, ahol a sorozat játszódik. Ugyanakkor ágyúkkal például egyáltalán nem találkozhatunk, így inkább a 11-13. század közötti Európában tudjuk elképzelni a mű cselekményét,² ha valós történelmi korba akarjuk illeszteni azt. Az általunk kiragadott események színhelye pedig Westeros Hét Királyságának területén található Királyvár. Westerossal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy alakja leginkább Nagy Britannia szigetéhez hasonlít, azonban mindenféle kultúrával és népcsoporttal találkozhatunk ott, ideértve például az arab világot is. Lényeges, hogy maga Királyvár sem angol, hanem kétségtelenül közép-, illetve dél-európai ihletésű lehet. Ezt bizonyítja, hogy a földrajzilag is leginkább mediterrán időjárással rendelkező Királyvár sorozatbeli jeleneteinek a horvátországi Dubrovnik ad otthont, mivel e városka nevezetességei és utcái állnak legközelebb Martin elképzeléseihez, s melyek egyben a forgatások helyszínül is szolgáltak. Nem beszélve ráadásul a Westeroszt a szomszédos kontinenstől elválasztó Keskenytengerről, melynek elnevezése kapcsolatban állhat a szintén keskeny tengeröblök által szegélyezett Dalmáciával. Dalmáciának márpedig voltak magyar kötődései is,³ így akár a Magyar Királyság területén, valahol az Adriai-tenger partjainál is elhelyezhetnénk e képzeletbeli történetet.

¹ Ebben a témában már születtek hasonló munkák is: HOLLÁN MIKLÓS: Jogesetek és feladatok Westeros földjéről, in GÁL ISTVÁN LÁSZLÓ (szerk.): *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*, 2011, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 293-304. o. és NAGY SZINTIA MIRTILL: Rend és fegyelem. A függelmi viszonyok jelentősége a magyar katonai anyagi büntetőjogban, in *Diskurzus*, 2014/2. szám, 30-39. o.

² A középkor és az újkor fordulóján a puska és a tüzfegyverek, de főként az ágyúk használata. Először várostromoknál használták eredményesen, például a 15. század közepén a franciák ágyúkkal ütöttek rést az angol erődökön, és a törökök is ágyúk segítségével rombolták le Bizánc falait. Ld. bővebben: WILHELM JÓZSEF: *A tüzfegyverek megjelenése Európában*, elérhető: <http://www.fokusz.info/index.php?cid=1285654298&aid=1303431694> (2016.01.20.).

³ Bár Könyves Kálmán hódításai még nem terjedtek ki Dubrovnik városáig, de később – függetlenségét megőrizve – magyar fennhatóság alá is került Raguzai Köztársaság néven. Ld. HEGEDŰS ISTVÁN: Raguzai emlékbeszéd, in *Irodalomtörténeti közlemények*, 1905/3. szám, 317. o.

Figyelemmel tehát a Magyar Királyság történelmi területének sajátosságaival való lehetséges analógiára és a fikció nyújtotta tág keretekre, úgy gondoltuk, hogy elsősorban az Árpád-kor perjogi szabályai szerint mutatjuk be a fantasy irodalom egyik közkedvelt darabjában szereplő és a következőkben felvázolt bizonyítási eljárást. Tekintettel arra, hogy a regény eseménysorának elemzéséhez a magyar jogtörténet választott korszakának ismert szabályai többségileg kellő támpontot nyújtottak, külföldi, illetve Anjou-kori szabályokra csak annyiban utalunk, amennyiben az egyes perbeli cselekményekről, eljárási szabályokról az általunk fellelt Árpád-kori források, vagy az ezeket tárgyaló szakírók nem szólnak, illetve ha a regény cselekményében foglaltak a fellelt szabályoknak nem feleltethetők meg. Ennek fényében előbb ismertetjük a könyvben írtakat, s külön tárgyaljuk a sorozatbeli eltéréseket, melyek jogi relevanciájára a későbbiekben is kitérünk. Az irodalmi példa ismertetése után röviden foglalkozunk a középkori bizonyítási rendszer jellemzőivel, majd az istenítéletek általános jellegű bemutatását követően részletesen ismertetjük a bajvívás szabályait, s párhuzamosan elemezzük a Martin művében is fellelhető mozzanatokot, hogy minél jobban értelmezhetőbb legyen a középkori büntetőeljárás ezen kis szeglete.

1. IRODALMI PÉLDA

1.1. ELŐZMÉNYEK

Cikkünk vezérfonala a királyi esküvőn történeken alapszik, amikor főhősünk, Tyrion Lannister (gúnynevei: Ördögfióka, törpe) és felesége, Sansa Stark Tyrion unokaöccse, a Baratheon-házból való Joffrey király és Margaery Tyrell esküvőjén ültek. Az ifjú király az esküvőn merénylet áldozata lett, a gyanú pedig Tyrionra terelődött, ezért a régens királyné, Cersei Lannister (aki egyben Tyrion nővére és Joffrey édesanyja) nyomban felszólította a Királyi Testőrséget, hogy fogják el a fivérét, aminek eleget is tettek.⁴

Tyrion az ezt követő napokat börtönben töltötte tárgyalására várva. Az ítélező tanács hamar össze is állt. Az időközben megkoronázott új király, Tommen kiskorúsága lévén Lord Tywin Lannister töltötte be a főbírói posztot a Király Segítőjeként,⁵ és mivel azon különös helyzetben volt, hogy fia a vádlott és unokája az áldozat, felkérte Mace Tyrellt (Joffrey apósát) és Dorne hercegét, Oberyn Martellt (Vörös Vipera), hogy segítsék a döntés meghozatalában. Tyrion nem bízott bírái elfogulatlanságában, ezért párbaj általi ítélettel akart dönteni sorsáról, amit egy rokona azért nem javasolt, mert Cersei ügyis a „legyőzhetetlen” Ser Gregor Cleganet (gúnyneve: a Hegy) nevezné meg bajnokául.⁶

Hamarosan eljött a tárgyalás első napja. Tyriont királygyilkosság vádjával állt a bírák elé, azonban ártatlan lévén⁷ tagadta az ellene felhozott vádat. Ezt követően tanúbizonyítást folytattak le, ami még napokig elhúzódott.

A tárgyalás harmadik napjának éjjelén váratlan látogató érkezett Tyrion cellájába, Dorne hercege. A herceg elmondta, hogy Cersei a törpe fejét akarja és ennek érdekében még őt is megvesztegette, emellett Lord Tyrell is meg van győződve bűnösségéről, ő maga viszont ártatlannak találja. Ezek után Tyrion is őszintén szólt a dorne-i herceghez, mivel nagyon jól tudta, miért érkezett Királyvárba.⁸ Ekkor szembesítette az igazsággal; valóban a Hegy erőszakolta meg nővérét. Az igazság hallatán Oberyn úgy döntött, kiáll a Hegy ellen, mint Tyrion bajnoka, elégtételt követelve nővére haláláért.

Végül a tárgyalás negyedik napján, az utolsó tanú fájó hazugságait hallgatva Tyrion kifakadt, s követelte, hogy „vallomást” tehesen, amit apja engedett.

A király megölését nem ismerte be, ezért Tywin megkérdezte:

„- *Nincs semmi mondanivalód a védelmedben?*

- *Semmi, csak ez: nem én tettem. Most mégis azt kívánom, bár én tettem volna. – Szembefordult a teremmel, és végignézett a sápadt arcokon. – Bár lenne elég mérgem mindegyikőtök számára!*

⁴ MARTIN, GEORGE R. R.: *Kardok vihara* (ford.: Pétersz Tamás), 2009, Alexandra Kiadó, Budapest, 859-866. o.

⁵ Tekintélyét és hatalmát csak a királyé előzi meg, akinek legfőbb tanácsadója is egyben. A király távollétében, ill. akadályoztatása esetén ő képviseli a koronát. Személye tehát megfeleltethető a magyar nádori tisztségnek.

⁶ MARTIN: *i. m.* 929-931. o.

⁷ Később kiderül az olvasó számára, hogy Joffrey igazából egy szövevényes összeesküvés áldozata lett, amiben sem Tyrionnak, sem Sansának nem volt szerepe.

⁸ Dorne Vörös Vipérája elégtételt keresett nővére vélt gyilkosától, a Hegytől, s ezt meggyőződése szerint Tywin parancsára tette.

Szinte sajnálom, hogy nem vagyok az a szörnyeteg, akinek láttatni szeretnék. Ártatlan vagyok, de itt nem számíthatok igazságra. Nem hagyok nekem más választást, mint hogy az Istenekhez forduljak. Ítéletet követelek párbaj által!

- Elment az eszed? – kérdezte apja.

- Nem, most jött meg. Párbajítéletet követelek!

Cersei ismét elérte, amit akart, s elégedetten szólt:

- Joga van hozzá, uraim – emlékeztette a bírakat. – *Ítéljenek az Istenek! Ser Gregor Clegane képviseli Joffreyt.*

- Van bajnokod, hogy megvédje ártatlanságodat?

- Van neki, uraim – állt fel Oberyn, Dorne hercege. ⁹

1.2. A PÁRBAJ

Tyrion az „ítélet napján” engedélyt kért öreitől arra, hogy találkozhasson bajnokával, Oberynnel, aki rövid beszélgetésük alkalmával azzal nyugtatta, hogy az Istenek megvédik az ártatlanokat.

A párbaj helyszínéül a külső udvart választották, a két bajnok között emelvényt ácsoltak, itt foglaltak helyet a bírak. Tommen király nem volt jelen. A párbaj megkezdése előtt a Fősepton¹⁰ előcsoszogott magas kristálykoronájával a fején, s azért fohászodott, hogy az Égi Apa segítse őket az ítélethozatalban, és a Harcos öntsön erőt az igaz ügyet képviselő küzdő fél karjába. A küzdők ötvenlépésnyire álltak egymástól, amikor a párbaj megkezdődött. A párbaj közben a Hegy egy szerencsétlen nézőt is levágott. A dorne-i herceg fűrgé mozgása eredményes volt, a Hegy kifáradt, többször megsebezte, majd le is terítette, de önelégültsége és bosszúvágya a veszét okozta. A földön fekvő óriás elkapta herceg lábát, ahogy az a mellkasára lépett, magára húzta és szétzúzta a fejét.¹¹

A sorozatban Tyrion bátyjával, Jaimevel is szót vált a párbaj előtt, arról, hogy mi jár egy királygyilkosnak. Jaime szerint lefejezés, de mivel Tyrion nagybátyja volt Joffreynak, így akár rokongyilkosként is felelhet. A párbaj során még arra is figyelmesek lehetünk, hogy a Vörös Vipera lándzsája kettétörik, de bedobnak neki helyette egy másikat. Oberyn halála után pedig Tywin így szólt: „Az istenek meghozták a döntést. Tyrion Lannister, a Baratheon-házból való Tommen király nevében, aki első ezen a néven, ezennel halálra ítélek.”¹²

2. A BIZONYÍTÁS

2.1. ÁLTALÁNOS JELLEMZŐK

A perbeli bizonyítás eleinte hazánkban is, mint a középkorban sokáig mindenütt, nem anyagi, hanem alaki volt, azaz a valóságban történetek kiderítése és a tényeken alapuló ítélkezés helyett a perrel megtámadott vétkességének vagy ártatlanságának absztrakt, tényektől nem ritkán elszakadó kérdése felett volt hivatott a bíró a bizonyítás révén dönteni. A bizonyítás így voltaképpen a perbefogott személyes becsületessége körül forgott és éppen ezért elsősorban neki volt ahhoz joga. Maguk a bizonyítási eszközök ugyanakkor többnyire semmiféle összefüggésben nem voltak a perkérdéssel, ehelyett olyan eszközökhöz nyúltak, melyek a közvélemény felfogásában az igazság szerint tisztázták, avagy buktatták el az alperest. Ilyen volt pl. az eskü és az istenítélet, sokáig csak ezekkel lehetett véglegesen pert eldönteni. Mégsem mondhatjuk azt, hogy királyaink mereven ragaszkodtak volna ezekhez¹³, hiszen gyakran sor került előzetes bizonyításra is, amit az Árpád-korban rendszerint tanúkkal végeztek és határozottan a felperest terhelte.

⁹ MARTIN: *i. m.* 997-1002. o.

¹⁰ A Hét Királyság uralkodó egyházának feje. Világi hatalommal nem bír.

¹¹ MARTIN: *i. m.* 1002-1013. o.

¹² Trónok harca (*Game of Thrones*), HBO, IV. évad, 8. rész, 2014. o.

¹³ HAJNIK IMRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes- házi királyok alatt*, 1899, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 249. o.

Előzetes bizonyítás hiányában rendszerint próbára került sor, bűnügyekben mindig a vádlottat, egyebekben pedig általában a felperest vetvén alá. Ha pedig az előzetes bizonyítás egyenlő eredménnyel végződött mindkét félre nézve, párbaj döntött. Továbbá a felek akarata is fontos szerepet játszott e téren,¹⁴ lehetővé téve ezzel a bizonyítás eredménye alapján várható ítélettől való eltérést.

Teljes anyagi bizonyítást hazánkban is csak az okmányoknak a perben való használata honosított meg, ám a 13. század második feléig csupán a királyi okmányoknak volt teljes bizonyító ereje. Anyagiasabbá tehát csak az Anjou-korszakra vált a bizonyítás. Az istenítéletek közül már csak a bajvívás maradt használatban, s különféle közhitelességű okmányok is terjedni kezdtek.¹⁵ Itt említjük, hogy a 14. századtól két csoportra oszthatók a perek. Az egyikben kötelező volt a közvetlenül a bíróhoz is szóló okmánybizonyítás,¹⁶ míg a másikban alaki bizonyításnak, eskünek vagy párbajnak volt helye. Utóbbi esetekben a bírónak kellett mérlegelnie, hogy igénybe kívánja-e venni ezeket, s a felek melyikének, – vagy esetleg a feleknek együttesen – ítéli oda (bizonyítási ítélet). E perekben lényegében ez volt a döntő ítélet, a bizonyítás eredményéhez igazodó végítélet ehhez képest már csak a következményeket állapította meg a pernyertes, illetve peresztes félre nézve.¹⁷

Tulajdonképpen a vizsgált perben is előzetes bizonyítást figyelhettünk meg, melynek során mindkét félnek megvolt a lehetősége arra, hogy anyagi bizonyítékokat szolgáltató tanúkat sorakoztasson fel a maga igaza mellett, s elsőként a felperesnek megadva ezt a lehetőséget, mivel Tyrion pusztán tagadta a vele szemben felhozott vádat. Tehát elviekben megvalósult a kétoldalú bizonyítás, gyakorlatilag viszont Tyrion oldaláról hiányzott, mivel az egyetlen megnevezett tanúja is eltűnt Királyvárból. A párbajban pedig, – ahogy azt még a későbbiekben is kifejtjük – a felek egyeztek meg, amit Lord Tywin lényegében nyugtázott, s ez akár tekinthető olyan bizonyítási ítéletnek, melyet a feleknek együttesen ítelt oda.

2.2. A BIZONYÍTÁS ODAÍTÉLÉSE

A bizonyítás kérdéskörének lezárásaként magáról a bizonyítási ítéletről (*judicium, adjudicatio*) is külön kell szólnunk. Ezen ítélet meghozatalára elsősorban az a nagyobb valószínűség volt befolyással, melyet az előzetes bizonyítás az egyik fél javára megállapított. E főszabályon viszont, – ahogy azt Tyrion perében is láthattuk – a felek akarata változtatható. A perbeszédék után bármely fél felajánlhatott erősebb előzetes bizonyítást (pl. köztudományvétel), vagy akár végbizonyítást (eskü, bajvívás). Ilyenkor a bíró három ízben intézett kérdést a másik félhez, hogy az ajánlatot elfogadja-e. Ha a felek a bizonyítási szak elején nem egyeztek meg a végbizonyítás módjában, akkor eskü és párbaj mellett is dönthettek. A bíró ez iránti kérdést mindig az alpereshez intézte kétszeri ismétléssel. Ha az a bajvívást választotta, ahhoz a felperes beleegyezése is kellett, majd a végbizonyítás megállapítása után kellett meghatározni a bajvívás módját, ami szintén a bíró feladata volt, azonban a felek akarata is szóba jöhetett. A bajvívás kimenetele pedig végső soron arról döntött, hogy melyik fél állítása tekinthető bizonyítottnak.¹⁸

Végbizonyításról való megegyezésről jelen esetben nem olvashattunk, Lord Tywinnek viszont könnyű dolga volt, hiszen Tyrion még bármiféle perbeszédék megtartása előtt, kérdés nélkül követelte a párbaj általi ítéletet, amihez Cersei is kérdés nélkül beleegyezését adta. A probléma így inkább az lehet, hogy a perbeszédékre – hacsak Tyrion kirohanását nem tekintjük annak, – még sor sem került, illetve Tywin csak egy ízben kérte fiát szándékának megerősítésére, Cerseit pedig egyszer sem.

3. VÉGBIZONYÍTÁS: AZ ISTENÍTÉLETEKRŐL ÁLTALÁBAN

Rögtön megállapíthatjuk, hogy az imént nem másnak, mint egy istenítélet, pontosabban egy bajvívás megítélésének lehettünk a (szem)tanúi. A kora középkori Európában szinte mindenütt széleskörűen ismerték és évszázadokon át használták az istenítélet különféle formáit. Három leggyakoribb formája a tüzesvas-próba, a

¹⁴ Uo. 379-380. o.

¹⁵ Egy 1321-es országbírói ítélet szerint a gyakorlatban mindenféle ügyet három módon: oklevél bemutatással, eskütétellel vagy bajvívással lehetett eldönteni, de a tanúbizonyossággal megtámogatott kereseteket csak két úton: esküvel vagy párbajjal. Ld. BÓNIS GYÖRGY: *Középkori jogunk elemei*, 1972, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 204. o.

¹⁶ Ez az ún. jogperekben (főként birtokügyek) volt jellemző.

¹⁷ HAJNIK: *i. m.* 250.; ld. még BÓNIS GYÖRGY – DEGRÉ ALAJOS – VARGA ENDRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, 1996, Zala Megyei Bíróság - Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 59. o.

¹⁸ HAJNIK: *i. m.* 378-384. o.

vízpróba, illetve a párbaj volt,¹⁹ melyek közül azonban csak a bajvívásra térünk ki, amit Tyrion perében láthattunk. A következőkben tehát az istenítéletek általános bemutatása után részletesebb betekintést nyújtunk az olvasottak tükrében a középkori párbajozás világába.

Az istenítéletek (*judicia dei, ordalia*) célja általában a bűnösség vagy az ártatlanság megállapítása, illetve ismeretlen elkövető esetén annak kilétének felfedése volt, s bizonyítási eszközként tett szolgálatot az ítélet meghozatalában, olyan ügyekben, melyekben a bíróság emberi megfontolások alapján döntésképtelennek látszott.²⁰ Istenítéletnek rendszerint bűnügyekben volt helye, de gyakran sor került rá személyállapoti, birtok és adóssággal kapcsolatos perekben is. Bűnügyekben kivétel nélkül az alperesnek kellett így tisztáznia magát, egyéb esetekben azonban rendszerint a felperest kötelezték a bizonyítás e módjára.²¹ Alkalmazása azon az egyszerű nézeten alapult, miszerint Isten nem fogja a bűnösök pártját, az ártatlanokat pedig megsegíti. Ez a kor szellemének a természetfeletti lények hatalmába vetett erős hitével magyarázható. „*Elképzelhetőnek tartották, hogy a túlvilági hatalom a földi igazságszolgáltatásban is szerepet vállal.*”²² Gyakorlatilag tehát abban hittek, hogy az igazság mintegy kardként súlyt majd le a gonoszra.

Az istenítélet ugyanakkor nem tükrözi a szóban rejlő jelentést, hiszen az Istenség nem ítél, hanem csupán közvetett módon avatkozik be a perbe azzal, hogy tanúságot tesz az ártatlanság, vagy a bűnösség mellett. Az ítélezés feladata tehát valójában a bírakra hárul, akik az Istenség beavatkozása alapján vagy felmentik, vagy elítélik a vádlottat.²³

Az istenítéletekről először László törvényei tesznek említést. László és Kálmán törvényei lopási eseteknél és hamis tanúzásnál külön előírták a próbák alkalmazását.²⁴ A próbát – a közreműködő egyházi személy segítségével – a poroszló vezette. I. László törvénye szerint még három hívő tanúnak is a helyszínen kellett tartózkodnia.²⁵ Az istenítéletek Magyarországon Szent László uralkodása alatt éltek virágkorukat, ezzel szemben Könyves Kálmán már szigorított e rendszeren, így megszabta, hogy csak püspöki székhelyek vagy nagy prépostságok, – mint a pozsonyi és a nyitrai – adhattak otthont ezek végrehajtásához.²⁶ Ebből levonható az a következtetés, hogy Kálmán uralkodásáig szinte bárhol alkalmazhatták az istenítéleteket. A próbák eredményéről a bíróságnak írásbeli bizonyítólevelet (*litterae relatoriare*) állítottak ki. Az istenítéletek megtartásának idejét illetően pedig csak egy szabályt találunk, miszerint a *quadagesima*²⁷ idején nem lehetett tartani.

Itt megjegyezzük, hogy bár az *ordaliák* pogány eredetét kétségbe vonni nem lehetett, az egyház látszólag mégsem tett meg mindent azok eltörléséért, sőt, közre is működött a lebonyolításukban, ami a pogány emlékek más nemei iránt viselt háborúja után furcsának tűnhet. Erre magyarázatot adhat, hogy az egyház hiába ellenezhette az ilyesfajta próbákat, a társadalom ragaszkodását látva mégis igyekezett az istenítéleteket legalább a keresztény vallási keretek közé szorítani. Így történhetett, hogy a 11. században a magyarországi papságnak is engedélyezték a szertartásszerű közreműködést, melyből I. László rendelkezése alapján anyagi haszna is származott a klerikusoknak.²⁸ Ezek után nem is meglepő, hogy hazánkban a legtöbb ilyen ítéletet a váradi, a budai és az aradi püspökségek területén hozták, méghozzá II. András uralkodásának idején. Ahogy Eckhart Ferenc fogalmaz: „Páratlanul szép emléke a tüzesvas-próbáknak” például ebből az időszakból a *Váradi Regestrum*, amely a 13. század első felében (1208-1235) Váradon, Szent László sírjánál végbement, 389 ilyen bizonyítással vagy ritkábban eskütétellel lezárt esetről tudósít bennünket.²⁹

¹⁹ SOLYMOSSI LÁSZLÓ: Istenítélet és pecséthasználat, in *História*, 2009/2. szám, 14-15. o.

²⁰ Uo.

²¹ HAJNIK: *i. m.* 252-254. o.

²² MEZEY BARNA (szerk.): *Magyar jogtörténet*, 2007, Osiris Kiadó, Budapest, 412. o.; ld. még THÓT LÁSZLÓ: *Az istenítéletekről, különös tekintettel hazánkra*, 1908, Bosnyák Nyomda, 18. o.

²³ ILLÉS JÓZSEF: *Az istenítéletekről*, Különlennyomat az Angyal Pál emlékkönyvből, 1933, Pallas Nyomda, Budapest, 2. o.

²⁴ Szent László Dekrétomainak III. Könyve, 1. f. A hivatkozott törvények forrása: <http://www.1000ev.hu>.

²⁵ Szent László Dekrétomainak I. Könyve, 28. f.

²⁶ Kálmán Dekrétomainak I. Könyve, 22. f.

²⁷ Az egyházi év 40 napos böjti időszaka húsvét előtt.

²⁸ Szent László Dekrétomainak I. Könyve, 28. f., 1. § „*A vastól két pénz, a vitzől egy pénz járjon a papnak.*”

²⁹ ECKHART FERENC: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, 2000, Osiris Kiadó, Budapest, 329.; ld. még KARÁCSONYI JÁNOS – BOROVSKY SAMU: *Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba-lajstrom*, 2009, Pytheas, Budapest, 135. o. Érdekes, hogy a *Regestrumban* az idő előrehaladtával egyre szaporodtak az ilyen próbákkal összefüggésben sem álló polgári ügyek (pl. rabszolgák felszabadítása, ajándékozások), bűnügyekben pedig egyre ritkábban rendeltek el próbát.

4. A BAJVÍVÁS TÖRVÉNYEI

A párbaj (*duellum, examen duelli*) eredetileg nem az istenítéletek közé tartozott, hanem sokkal régebbi intézmény. Az ősi magánharcokból eredeztethető, amikor még mindenkinek annyi joga volt, amennyit fegyverével biztosítani tud magának. A bajvívás akkor válhat istenítéletté, amikor a hit elterjed, az Istenséget felhívják, és ez a hit vezeti győzelemre az ártatlant.³⁰ Hazánkban már első királyaink óta jelen van ez az intézmény, s sehol sem volt annyira elterjedt, illetve mindenféle vitás ügyben általánosan használatos, mint nálunk.³¹

4.1. ELRENDELÉS

A párbajok elrendelése és lebonyolítása pedig a szokásjog³² által meghatározott szabályok szerint folyt. A felek hajdan olyan vádirattal (*libellus*) fordulhattak a bíróhoz, hogy viszályukat baj által intézhessék el,³³ megegyezés hiányában pedig egy bizonyos jegy, – valójában egy facövek – átadásával hívhatták ki egymást a per bármely szakaszában. E jegy elfogadása a kihívás elfogadását jelentette, ugyanakkor vissza is lehetett utasítani, amiből az következik, hogy a felek közös beleegyezésétől függött a bajvívás ténye. A perlekedő felek tehát önként ajánlhatták egymásnak a bajvívást, ugyanakkor az Árpád-korban nem fordult elő cövek használata, de a felek beleegyezéséről sincs említés, ehelyett a bíró törvényes hatalmánál fogva rendelte el az istenítéleti párviadalt, ha a tanúk segítségével sem volt felderíthető az igazság.³⁴

Hajnik Imre arról is említést tesz, hogy „1322-ben az ország szokásjogának mondják, hogy oly ügyeket, melyek mindkét fél részéről eléggé bizonyítva voltak, bajjal kell eldönteni.”³⁵ Az is előfordult, hogy a bíró alternatívaként tárta ezt a lehetőséget a felek elé. Pesty Frigyes szerint a felek beleegyezése ténylegesen csak a 14-15. századra nőtte ki magát szokássá. A bajvívás egyes mozzanatainak meghatározása viszont mindvégig az eljáró bíró vagy törvényszék (a továbbiakban együtt: bíró) ítéletétől függött. Kitűzte a párbaj határnapját, helyét, eldöntötte, hogy a perlekedők személyesen vívjanak-e, illetve lóháton, gyalog, gyakorlott vagy újonc viadorokkal, fegyveresen vagy meztelen. A felek csak a bíró engedélyével egyezkedhettek e körben.³⁶

A mi esetünkben Tyrion nem adott át semmiféle cöveket, csupán kijelentette, hogy párbaj általi ítéletet követel. Cersei reakciója viszont tekinthető beleegyezésnek, hiszen nem vonta kétségbe, hogy joga van ehhez, sőt rögtön megnevezte a Hegyet Joffrey bajnokául. A párbaj részleteire azonban nem tér ki Tywin, csupán megtudakolja, hogy van-e már bajnoka Tyrionnak. A bajvívás helyét és idejét feltehetően az ítélszék állapította meg, egyebekben pedig vélhetően szabad kezét adott a feleknek, ami nemesi származásukból is következhetne.

A párbajok elrendelése terén még szólnunk kell az arra jogosultak köréről is. A király, mint minden ügyek legfőbb bírója természetesen bármikor elrendelhetette. A nádorok is gyakran utalták bajvívásra a perek eldöntését, míg az országbírók ritkábban alkalmazták. Főnádorok, alnádorok, alországbírók is hozhattak bajvívásra szóló ítéleteket hivatásuknál fogva, még a városi törvényszékeknek is volt erre hatásköre. Történeti emlékeinkből az is kiviláglik, hogy királyaink a bajvívásoknál gyakran személyesen voltak jelen, amelyeket különben meg sem lehetett volna kezdeni, mielőtt a király, az ország bíróival a színhelyen meg nem jelent, vagy helyette a nádor, az országbíró vagy általában az, aki nevében a bíraskodási jogot gyakorolta.³⁷

Ennélfogva Tommen király párbajtól való távolléte kimenthető, ő ugyanis – a sorozatban legalábbis – már a tárgyalás megnyitásakor kijelentette, hogy felmenti magát az ítélezés alól kiskorúságára hivatkozva, s Lord Tywin, Lord Tyrell és Oberyn bíraskodnak a nevében, akik jelen is voltak. Ugyanakkor az a tény, hogy az egyik bajnok a bírák közül került ki, álláspontunk szerint példa nélküli lehet a történelemben.

³⁰ ILLÉS: *i. m.* 9. o.

³¹ THÓT: *i. m.* 61-63. o.

³² Törvényeink csak kétszer emlékeznek meg erről az intézményről, mégpedig, amikor I. Mátyás és II. Ulászló is annak eltörlését határozták el. Ld. LEHOCZKY TIVADAR: Néhány adat a középkori istenítéletek történetéhez, in *Irodalomtörténeti közlemények*, 1873/3. szám, 215-216. o.

³³ Ilyenkor gyakran már eleve viadorokkal jelentek meg a felek a bíró előtt.

³⁴ PESTY FRIGYES: *A perdöntő bajvívások története Magyarországon*, 1867, Pest, 21-30. o.

³⁵ HAJNIK: *i. m.* 265. o.

³⁶ PESTY: *i. m.* 30-31. o.

³⁷ Uo. 93-100. o.

4.2. ELŐKÉSZÜLETEK

A bajvívás határnapján a vívni készülő fegyverkezve bemutatják magukat a bírónak. Ez a bemutatás a küzdőtéren vagy az illetékes bíró előtt történt. Aki jobban fel volt fegyverkezve a megengedettnél azt a harcügyelő (*arbiter, mediator*) levetkőztette, illetve fegyverét elvette, aki viszont gyengébben fegyverkezett fel az pótlólag nem vértézhetette fel magát jobban, s jobb fegyvereket sem használhatott. Ami pedig a bajvívások liturgiáját illeti, a hazai forrásokban nem olvashatunk ünnepélyes szertartásokról. Történetünkben a bajnokok ugyan bemutatják magukat a bírának, de vizsgálat alá nem vetették őket. Különösebb szertartásnak sem lehattunk tanú a Fősepton fohászában kívül, melyben az Istenek közbenjárását kérte az igazság győzedelmeskedése érdekében.

Hasonló hazai források hiányában fontos megemlítenünk, hogy a bajor törvénykönyvek szigorúan előírták minden, a párviadalt befolyásoló körülmény alapos megvizsgálását, pl. a kapukat bezárták, az utcákat vaslánccal elkerítették. Nők és 13 év alatti fiúk pedig nem nézhették a párbajt, a közönséget pedig minden mozgástól és zajongástól való óvakodásra intették.³⁸ Abból, hogy a Hegy véletlenül levágta egy istállófiú fejét arra következtethetünk, hogy jelen párbaj kezdete előtt nem jártak el kellő gondossággal, vagyis valószínűleg túl közel engedték a nézőket a bajhelyhez, máskülönben a Hegy nem csaphatott volna le szerencsétlenre. Emellett bár a fiú kora nem derül ki, de ha 13. évét sem töltötte még be, akkor eleve ott sem lehetett volna.

Mint már említettük az viszont bizonyos, hogy a küzdő felek fegyvereit, illetve lovait hazánkban is megvizsgálták szükség szerint. Okmányainkban bajvívó fegyverként kerül említésre a dárda, kard, bot, tőr, nyilak, bolgár bunkó és kelevéz, védszerű pedig a pajzs szolgált. A vívók mindegyike két-két karddal élhetett, melyek közül az egyik rövidebb volt.³⁹ Ennek vélhetően elővigyázatossági oka volt, ha az egyik eltörne. Eszerint tehát nincs semmi kivetnivaló abban, hogy a sorozatban Oberynnek bedobtak egy másik lándzsát, hogy pótolják, ami kettétört. A Hegy egyébként karddal vívott és pajzzsal védekezett, így az ő fegyverzete is szabályos volt.

Továbbá külföldön (pl. Franciaországban) míg a viadorok a harctéren küzdöttek, azokat, akiknek érdekében a bajra mentek, elzárva tartották, hogy a vívókat ne láthassák, sőt főbenjáró bűn esetén kötelet fűztek a képviseltek nyaka köré, hogy a vesztest nyomban felakasszák. Ilyen szokásokra sem lelhetünk azonban hazánkban.⁴⁰ Ebből kifolyólag nem jelent eljárási szabálytalanságot az, hogy a Tyrion és Cersei nézhették a harcot, ahogy az sem, hogy az Ördögfióka még beszélt is bajnokával közvetlenül a harc előtt.

4.3. A VIADOROK

A bajvívásban már a kezdetektől fogva elterjedt volt a viadalt erre rendelt, erre fogadott vagy erre ajánlkozó egyénekre bízni, akik a vádló vagy a vádlott érdekében kiálltak és megküzdöttek az ellenféllel, s rendszerint pénzbeli jutalmat is kaptak megbízójuktól. E viadorok (*pugil*) azonban eleinte csak harcképtelen személyek (nők, gyermekek, testületek) helyett vívhattak, később azonban bárki helyett fegyvert ragadhattak, ha elég fizetséget adott a szolgálataiért.⁴¹ A régi magyar törvénykezési eljárás állandó viadorokat is ismert, olyanokat, akik a király, valamely testület, vagy főúr szolgálatában álltak. Elképzelhető, hogy a Hegy is ilyen állandó vagy személyes viador (*pugil specialis*) volt, hiszen Cerseinek evidencia volt, hogy őt nevezi meg bajnokául.

Azonban mint már említettük az eljáró bírótól is függött, hogy a bajvívás személyesen vagy viadorok által végeztessék, sőt azt is meghatározhatták, hogy gyakorlott vagy újonc viadorokat hívassanak. A gyakorlatban általában a vádlónak gyakorlott, míg a vádlottnak csak újonc viadort engedélyeztek. De előfordult az is, hogy csak annyit hagytak meg a feleknek, hogy a „legjobbat, akit csak találni képesek” állítsák a küzdőtérre. A felek sohasem lehettek abban megszorítva, hogy viadoraikat maguk választhassák. Fontos hozzátenni azt is, hogy hazánkban a nők és a papi rend mindig viadort küldtek a bajtérre,⁴² akárcsak Cersei.

³⁸ Uo. 31-33. o.

³⁹ THÓT: *i. m.* 65. o.

⁴⁰ PESTY: *i. m.* 41-42. o.

⁴¹ ILLÉS: *i. m.* 12. o.

⁴² PESTY: *i. m.* 62-76. o.

4.4. A BAJVÍVÁSOK HELYE ÉS IDEJE

A bajvívás helyét, mint már említettük mindig az a bíró tűzte ki, mely a viszálykodó felek ügyét bajvívás általi döntésre utalta. A legfőbb bajvívás a királyi székhely közelében folyt, ahol arra különösen kijelölt küzdőtér létezett, állandó bajhelyek azonban nem csak Budán, hanem az ország más vidékein is léteztek. A budai küzdőtér alatt viszont azt a helyet érthetjük, ahol a király személyes jelenlétében történt a viadal. A királyvári küzdőtér véleményünk szerint megfeleltethető ennek, bár Tommen király nem volt jelen, őt azonban a már említett bírák helyettesítették.

A bajhely alakjára nézve nem maradtak fent feljegyzések, de a dánok például többnyire hosszúkás négyszög alakú tereken vívtak. Továbbá külföldön azon városokban, ahol gyakran tartottak párbajokat és e célra külön küzdőterek is szolgáltak, ezeket sövényvel és palánkokkal vagy sorompókkal kerítették el. Ilyesmit sem fedezhettünk fel a párbaj helyszínének leírásánál, részben ez is okozhatta az istállófiú vesztét.

Ami a bajvívás határnapját illeti, az gyakorlatilag a hét bármely napjára eshetett. A kitűzés és a határnap közötti időt pedig többnyire oly bőven mérték ki a bírák, hogy az alatt akár maguk a felek, akár viadoraik kellően felkészülhessenek, hogy esélyük legyen a győzelemre. Előfordultak szűkebb, mindössze néhány hetes, de akár több hónapos időközök is.⁴³ Esetünkben mindössze egy nap telt el a bajvívás elrendelése és megtartása közt. Ugyanakkor mindkét viador olyan képzett harcos volt, hogy ez az egy nap nekik bőségesen elegendő lehetett a felkészülésre, ám feltételezésünk szerint akkor is így járt volna el az ítélőszék, ha Tyrion maga kényszerült volna kiállni.

4.5. AZ EREDMÉNY

Végül természetesen a bajvívás eredményét is a bíró állapította meg. A győzelemhez általában nem volt szükség arra, hogy az ellenfél a harcban életét veszítse. Legyőzöttnek (*sucubbitus duelli*) minősült az, „kinek vére legelőször festé a földet”, aki bizonyos sorompókon átlépett, aki kifáradás vagy lefegyverzés következtében nem volt képes tovább küzdeni.⁴⁴ Az életre-halálra történő bajvívás pedig csak súlyos bűncselekményeknél volt jellemző, hűtlenség esetében például mindig.⁴⁵ Ebből arra következtethetünk, hogy a Tyrion esetében a királygyilkosság vádja kimeríti a halálig tartó küzdelem feltételét, s mint láthattuk a párbaj azzal is ért véget.

A vívás egyébiránt csak alkonyatig tarthatott, ha a kihívott addig ellenállt ellenfelének, győztesnek tekintették, s az ellene emelt vád alól felmentették. Továbbá aki alkonyig nem jelent meg, arra úgy tekintettek, hogy elvesztette a párbajt. A legyőzött fél pedig azzal a büntetéssel lakolt, melyet a törvény az általa elkövetett bűncselekményre kiszabott.⁴⁶ Tyrionra is ez a sors várt volna, ha nem szöktetik meg.

4.6. ÖSSZEGZÉS

Láthattuk, hogy a feudális korban az istenítéletek sajátos alappillérei voltak a peres eljárás bizonyítási szakának. A kor embere igenis igényt tartott erre, a tárgyi bizonyítékokat teljesen nélkülöző, többnyire veszéllyel járó módjára a bizonyításnak. Akit egyszer egy ilyen próba alá vetettek, már csak a szerencséjében bízhatott. Kétségtelenül számos ártatlan vesztét, és legalább annyi bűnös feloldozását eredményezte a túlvilág bevonása az ítélethozatalba. Nincs ez másként Westerosban sem, de pontosan a természetfeletti, és más isteni erőkbe vetett babonás hit miatt hihetnek ott is az emberek az így meghozott ítéletek helyességében.

A teljesség kedvéért megjegyezzük, az egyház talán a bajvívást kárhoztatta legjobban az összes istenítéleti forma közül, mégis csak az I. Mátyás által kiadott 1486. évi 18. tc. iktatta ki jogszolgáltatási rendszerünkben ezt az intézményt. Eszerint párbajt csak a királyi törvényszék rendelhetett el, mégpedig kizárólag olyan esetekben, mikor a perben más bizonyíték nincsen. Mindezt azzal indokolta a törvényszöveg, hogy a párbaj – „mely ez országon kívül a világon hallatlan” – lehetőséget nyújt a csalásra, a megvesztegetésre, ezzel pedig csak az igazság bukását segíti elő.⁴⁷ Majd nem sokkal később az 1492. évi 37. tc. – jobbra az

⁴³ Uo. 85-92. o.

⁴⁴ Ha lóháton vívtak, akkor a nyeregből való kiütésig küzdöttek. Ld. ILLÉS: *i. m.* 6. o.

⁴⁵ PESTY: *i. m.* 44. o.

⁴⁶ Uo. 39. o.

⁴⁷ 1486. évi XVIII. törvénycikk.

előbbiben írtakat megismételve – már a bajvívások teljes eltörléséről rendelkezett, végleg kiszorítva azt a perjogunkból.⁴⁸

Az általunk vizsgált párbaj tekintetében pedig végső soron megállapíthatjuk, hogy az az Árpád-kori szokásjog szabályainak szinte teljes mértékben megfelel. A leginkább kritizált mozzanatok csak Magyarországon kívül lettek volna egyértelműen kifogásolhatók, bár ésszerűnek tartanánk, ha a valóságban hazánkban is nagyobb gondot fordítottak volna a párbajok lebonyolításának biztonságára.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Cikkünk a középkori magyar bizonyítási rendszer egy szeletéről fest átfogó képet, amelyet egy fiktív irodalmi példával színesítettünk. Munkánk során számos érdekességgel találkozhattunk és a kutatás előrehaladtával egyre jobban körvonalazódott, hogy a jogtörténet rejtelmei milyen jól ábrázolhatóak egy fikciós jogeseten keresztül. Mindemellett egy sokak számára ismert irodalmi példa a jogtörténet érdekességeivel tüzdelve azok érdeklődését is felkeltheti, akik eddig nem mutattak nagyobb elköteleződést a téma iránt.

Alapjaiban boncolgattuk a bizonyítás szabályait, melynek során megállapíthatjuk, hogy a középkorban a bizonyítás esszenciáját nem kézzel fogható tények, vagy minél alátámaszthatóbb bizonyítékok jelentették. Ehelyett a kor szelleme spirituális szertartásokra és felsőbb hatalmakra bízta a döntést, ami manapság már elképzelhetetlen lenne. Ahogyan az is, hogy a vak szerencsére, vagy egy viador felkészültségére, harcedzettségére alapozzunk emberéletek, vagy bármi más feletti döntéseket. Képzelnék csak el, mennyire abszurd lenne, ha egy büntetőperben az ügyész és a vádlott ügyvédje, – vagy bárki mások – a verbális csatározáson túl fizikai hadakozásba is kezdenének a tárgyalóterem közepén. A korban mégis erre volt társadalmi igény, sokáig szinte csak ilyen jellegű bizonyítékoknak adtak hitelt az eljáró bírák.

Emellett elemzésünk során azt is láthattuk, hogy G. R. R. Martin nem légből kapott ötletekkel állt elő a történet megírásakor, hiszen a cselekmény számos ponton megfeleltethető a jogtörténet forrásainak, így kijelenthetjük, hogy az író is minél pontosabb és precízebb ábrázolásra törekedett a történet megírása során. Ezt igazolja, hogy gyakorlatilag egy a középkor szabályainak csaknem teljesen megfelelően lefolytatott és megítélt megítélt bajvívásnak lehettünk a tanúi.

„Értelem nélkül üres képzelgés a fantázia, a képzelőerő nélkül terméketlen az ész.”⁴⁹ Ez a mondat talán még a záró gondolataink mottója is lehet, hiszen nem csak a Trónok harca írójának lehet akkora fantáziája, hogy egy ilyen cselekménysorozatot szőjön, hanem bárkinek, aki elég bátor és erősnek érzi a képzeletét ahhoz, hogy valami újat alkosson vagy mutasson be. Hiszen az olykor száraz, bonyolult összefüggésekkel teli joganyag önmagában nehezen befogadható egy nem jogász vagy joghallgató számára, de a modern és népszerű irodalmi, illetve filmes analógia szolgálhat segítségként, hogy egy laikus számára is élvezhetővé váljanak a jogtörténet bugyrai.

FELHASZNÁLT IRODALOM

KÖNYVEK, CIKKEK

- [1] BÓNIS GYÖRGY: *Középkori jogunk elemei*, 1972, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- [2] BÓNIS GYÖRGY – DEGRÉ ALAJOS – VARGA ENDRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, 1996, Zala Megyei Bíróság - Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg.
- [3] ECKHART FERENC: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, 2000, Osiris Kiadó, Budapest.
- [4] HAJNIK IMRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes- házi királyok alatt*, 1899, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- [5] HEGEDŰS ISTVÁN: Raguzai emlékbeszéd, in *Irodalomtörténeti közlemények*, 1905/3. szám, 317-326. o.
- [6] HOLLÁN MIKLÓS: Jogesetek és feladatok Westeros földjéről, in GÁL ISTVÁN LÁSZLÓ (szerk.): *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*, 2011, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 293-304. o.
- [7] ILLÉS JÓZSEF: *Az istenítéletekről, Különlenyomat az Angyal Pál emlékkönyvből*, 1933, Pallas Nyomda, Budapest.
- [8] KARÁCSONYI JÁNOS – BOROVSKY SAMU: *Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba-lajstrom*, 2009, Pytheas, Budapest.
- [9] LEHOCZKY TIVADAR: Néhány adat a középkori istenítéletek történetéhez, in *Irodalomtörténeti közlemények*, 1873/3. szám, 211-216. o.

⁴⁸ 1492. évi XXXVII. törvénycikk.

⁴⁹ JULIAN BAGGINI, filozófus.

- [10] MEZEY BARNA (szerk.): *Magyar jogtörténet*, 2007, Osiris Kiadó, Budapest.
- [11] PESTY FRIGYES: *A perdöntő bajvívások története Magyarországon*, 1867, Pest.
- [12] SOLYMOSI LÁSZLÓ: Istenítélet és pecséthasználat, in *História*, 2009/2. szám, 14-16. o.
- [13] THÓT LÁSZLÓ: *Az istenítéletekről, különös tekintettel hazánkra*, 1908, Bosnyák Nyomda, Budapest.

TÖRVÉNYEK

- [1] Szent László Király Dekrétomainak I. Könyve.
- [2] Szent László Király Dekrétomainak III. Könyve.
- [3] Kálmán Király Dekrétomainak I. Könyve.
- [4] 1486. évi XVIII. törvénycikk.
- [5] 1492. évi XXXVII. törvénycikk.

INTERNETES FORRÁS

- [1] WILHELM JÓZSEF: *A tűzfegyverek megjelenése Európában*, elérhető: <http://www.fokusz.info/index.php?cid=1285654298&aid=1303431694> (2016.01.20.).